

VII Neatkarīgās Latvijas proklamēšana

LATVIJA VĀCU REVOLŪCIJAS PRIEKŠVAKARĀ

Latvijas attīstībā jauns pagrieziena punkts notika 1918. gada vēlā rudenī. Ķeizarišķā Vācija bija cietusi smagu neveiksmi Rietumu frontē, un tai draudēja pilnīgs militārs sabrukums. Armijas faktiskais vadītājs, ģenerālis Lūdendorfs, bija spiests aiziet. Militārā krīze radīja arī politisku krīzi Berlīnē. Ķeizars bija spiests atcelt reakcionāra grāfa Hertlinga valdību un aizstāt to 30. septembrī ar pirmo parlamentāro valdību Vācijā, kurā iestājās arī vairākuma sociāldemokrāti [SPD].

Jaunais valsts kanclers, Bādenas princis Maksis, 5. oktobrī Reichstāgā sēdē deklarēja jaunu politiku Baltijā, paziņodams, ka Vācijas valdība "vēlas tūlīt radīt Baltijas zemēs, Lietuvā un Polijā uz plašiem pamatiem dibinātu tautas pārstāvību. Lai tas būtu iespējams, mēs bez kavēšanās gribam sekmēt civīlpārvaldes radīšanu". Tādu nodibināja tikai pēc mēneša, 3. novembrī. Par civīlpārvaldes priekšnieku iecēla līdzšinējo militārvaldes priekšnieku majoru von Gosleru, kas latviešu acīs bija smagi kompromitēts ar savu aneksionistisko politiku Kurzemē.

Jaunā vācu valdība sūtīja uz Rīgu pārstāvjus ar uzdevumu noskaidrot uz vietas, uz cik plašiem pamatiem dibinātu tautas pārstāvību latvieši vēlas. Viņiem bija uzdots stāties sakaros "ar piemērotiem latviešu pārstāvjiem". Par vācu valdības pārstāvjiem bija nozīmēti liberālais profesors Šulce-Gefernics un arodbiedrību darbinieks Augusts Vinnigs, labā spārna sociāldemokrāts.

Šulcem-Gefernicam Rīgā bija garāka saruna ar manu tēvu, kas viņam nodeva vairākas sūdzības par vācu

slepenpolīcijas izdarītajām patvarīgām latviešu apcietināšanām. Viņš prasīja, lai jaunā vācu valdība izsludina Latvijā vienlīdzīgas, vispārējas, tiešas un aizklātas vēlēšanas, lai ievēlētu parlamentu, kas noteiktu valsts iekārtu.

Mazliet vēlāk, 25. oktobrī, Rīgā no Berlīnes atbrauca otrs vācu valdības pārstāvis Vinnigs. Viņš apmeklēja F. Menderu, P. Kalniņu un E. Skubiķi un, uzrādot vairāku vācu vairākuma sociāldemokrātu ieteikuma vēstules, ievadīja sarunas ar LSDSP. Vinnigs apsolīja atbalstīt latviešu sociāldemokrātu centienus par politiskām brīvībām un neatkarīgas Latvijas valsts dibināšanu. Viņš solīja mūsu prasības darīt zināmas jaunajai vācu valdībai.

Vinnigu mēs toreiz labi nepazinām. Mēs tikai vēlāk noskaidrojām, ka viņš kara gados piederēja pie SPD labā spārna žurnāla "Glocke" grupas, kas 1915./1916. gadā iestājās par Kurzemes pievienošanu Vācijai. Mēs nezinājām, ka Vinnigs bija sadarbojies ar Kurzemes muižnieku S. Brēdrīchu, kas prasīja Kurzemes kolonizēšanu ar vācu ieceļotājiem. Tomēr viņš rīkojās jaunās vācu valdības uzdevumā, un mūsu pienākums bija viņam izteikt latviešu tautas un sociāldemokrātu partijas viedokli par Latvijas nākotni.

Berlīnē, Reichstāgā tais pašās dienās risinājās debates par jaunās valdības politiku. Mūsu draugs Hugo Hāze tur 23. oktobrī jautāja: "Ko mūsu kaŗaspēka vienības vēl meklē Baltijā? Visas vācu kaŗaspēka vienības jāatsauc no Austrumiem." Hāze šo prasību motivēja, teikdams, ka "mēs negribam pieļaut, lai šo zemju iedzīvotājus joprojām apspiež".

Latvijā, oktobrī un novembra sākumā, politiskie apstākļi negrozījās: politiskās partijas nelegalizēja, brīvu latviešu presi nepieļāva, atklātas latviešu sapulces nedrīkstēja notikt, un jaunā civīlpārvalde turpināja agrāko apspiešanu.

Vācu 8. armijas virspavēlnieks 5. novembrī atklāja Rīgas pilī vācu "apvienoto zemes padomi", kas nolēma radīt "Baltijas kopvalsti" vācu vadībā. Par "Baltijas reģentu padomes" priekšsēdi tā 8. novembrī nozīmēja baronu A. Pīlāru fon Pilchau, bet par locekļiem divus latviešu ķeizariskās Vācijas atbalstītājus un reakcionārus, advokātu A. Krastkalnu un J. Blauu. Tā latviešu reakcionāri vēl vācu ķeizarvalsts sabrukuma tiešajā priekšvakarā nostājās vācu muižnieku pusē un noraidīja Latvijas neatkarīgo valsti. Bet bija jau par vēlu. Ķeizariskā Vācija bija zaudējusi kaŗu arī Baltijā.

NOVEMBĀA REVOLŪCIJA LATVIJA

Novembra pirmajās dienās LSDSP CK uzdevumā, biju ieradies Liepājā, lai tur apspriestos ar mūsu partijas darbiniekiem. Satikšanās bija nolikta strādnieku kooperatīva "Zieds" veikalā. Pateicu savu paroli veikalvedim, kas bija partijas biedrs. Viņš mani aizveda pie Paula Lejiņa. kādreizējā progresīvā Liepājas laikraksta "Dzīve" izdevēja. "Dzīvei" cara laikos bija plašāka politiska nozīme. Viņa dzīvokli salasījās partijas aktīvākie biedri, un es viņiem stāstīju par "tekošo momentu", kā toreiz mēdza apzīmēt pārrunas par politisko stāvokli.

Liepājā bija puslīdz normāli apstākļi. Pilsēta bija turpat četrus gadus atradusies vācu okupācijas varas rokās, un tā bija atjaunojusi rūpniecību, kas strādāja Vācijas labad. Sevišķi izcēlās lielā drāšu fabrika, un mūsu sanāksmē piedalījās vairāki šīs fabrikas strādnieki, veci sociāldemokrāti. Kaŗa osta bija kļuvusi par vienu no vācu kaŗa flotes ievērojamākām bāzēm. Salīdzinot ar bezdarba un pusbada nomākto un kaŗa postīto Rīgu, dzīve Liepājā bija ciešama.

Aicināju Liepājas sociāldemokratu aktivizēt darbību drāšu fabrikā un citos uzņēmumos, jo Vācijā bija drīzumā gaidāmas politiskās pārmaiņas, kas atbalsosies arī okupētajā Latvijā.

Kad 5. novembrā rītā ieradās Liepājas stacijā, lai brauktu atpakaļ uz Rīgu, tur atskrēja kāds partijas biedrs un satraukti stāstīja, ka kara ostā sacēlušies vācu matroži. Viņi esot ievēlējuši savu padomi "Soldatenrat der Marine" un braukājot automobiļos ar sarkaniem karogiem. Vācijas revolūcija bija sākusies!

Uzdevu liepājniekiem steidzīgi stāties sakaros ar matrožu padomi, lai ar tās palīdzību varētu uzsākt brīvu politisku darbību. Tas arī tika darīts, un LSDSP Liepājas organizācija pēc dažām dienām legalizējās.

Kad tās pašas vēsturiskās dienas vakarā atgriezās Rīgā, tur vēl nekas nebija zināms par ievadīto revolūciju. Vēlā nakts stundā sapulcējās LSDSP Centrālkomiteja, lai pārrunātu jauno situāciju un noteiktu partijai uzdevumus jaunajos apstākļos. Vienprātīgi atzinām, ka vācu revolūcija dos iespēju proklamēt Latvijas neatkarīgo un demokrātisko republiku. Nolēmām, ka Demokratiskajam blokam jākārt šī uzdevuma īstenošana un jārada vadītāji valsts orgāni - Pagaidu valdība un priekšparlaments, kas sastādītos no demokrātisko partiju pārstāvjiem, Cik atceros, tad mans tēvs tūliņ pēc sēdes pusnaktī devās pie K. Ulmaņa un M. Valtera, lai viņus informētu par revolūciju Vācijā un saskaņotu tālāko rīcību Latvijas valsts dibināšanā.

Nākamā dienā mūs pārsteidza jauna, svarīga ziņa: 6. novembrā agrā rītā vācu slepenpolicija bija apcietinājusi visus Padomju Krievijas konsulāta darbiniekus Rīgā, nekavējoties iesēdinājusi vilcienā, aizvedusi uz Pleskavu un no turienes izraidījusi pāri robežai uz Krieviju. Izrādījās, ka 4. novembrī vācu policija bija Berlīnes stacijā atklājusi

revolucionārus uzsaukumus, kas it kā "izbiruši" no kādas ieplīsušas krievu diplomātiskā kurjera kastes. 5. novembrī [vēl ķeizariskā] vācu valdība uz šī pamata bija pārtraukusi diplomātiskos sakarus ar Krieviju un izraidījusi krievu sūtniecības un konsulātu darbiniekus. Tāpēc slēdza arī konsulātu Rīgā, un izraidīja darbiniekus atpakaļ uz Krieviju. Šim lūzumam krievu-vācu attiecībās bija svarīgas sekas: vācu revolūcijas laikā jaunajai vācu valdībai visu atlikušo 1918. gadu nebija nekādu diplomātisku sakaru ar Krieviju, un tādu sakaru nebija arī vairs vācu iestādēm Rīgā.

Tuvākajās dienās revolucionārie vācu matroži un kareivji saņēma varu savās rokās visā Latvijas teritorijā un ievēlēja padomes Liepājā, Ventspilī, Jelgavā, Rīgā, Valmierā, Valkā, Daugavpilī un vēl dažās garnizona pilsētās. 13. novembrī, vēlākās Nacionālās operas telpās, sanāca šo kareivju padomju kongress, kurā ievēlēja vācu 8. armijas padomi. Kongresā kā delegāts piedalījās arī mūsu sakarnieks Šteinfelds. No viņa uzzinājām, ka kongresa politisko stāju ietekmējis A. Vinnigs un ka tā esot ieturēta SPD virzienā. Kongress pieņēma skarbu lēmumu pret komunistiem un noraidīja krievu politiskās metodes vācu revolūcijā. Tanī pašā laikā kongress bija izteicies par drīzu 8. armijas evakuēšanu no Latvijas teritorijas.

Par Latvijas nākotni šis vācu kareivju kongress neko nelēma, bet vācu kareivju padomju izturēšanās pret mums bija draudzīga. Novembrī un decembrī tās vairākas reizes iejaucās mūsu labā pret okupācijas varas iestādēm, kas arī pēc revolūcijas joprojām darbojās Latvijā. Padomju vadītāju vairums bija vācu sociāldemokrāti. Sevišķi cieša sadarbība izveidojās Liepājā.

Tur 14. novembrī bija nodibināta Liepājas Strādnieku Deputātu padome, kas 1918. gadā bija lielākā Latvijā un kurai toreiz bija ievērojama politiska nozīme. Šī padome

savas darbības pirmajos divos mēnešos atradās sociāldemokrātu rokās. Par priekšsēdi ievēlēja veco maziņu Ansi Rudevicu, kas nesen kā bija atgriezies no Pēterburgas. Es kā partijas sekretārs viņu tūlī nosūtīju partijas darbā uz Liepāju. Par sekretāru padome ievēlēja vienu no 1905. gada revolūcijas vadītājiem, vēlāko Latvijas finanču ministru, zvērināto advokātu Ansi Buševicu, kas pēc revolūcijas bija atgriezies no ieslodzījuma kādā vācu politisko gūstekņu nometnē.

Ap to pašu laiku dibinājās arī latviešu Strādnieku padomes vairākās Latvijas pilsētās. Svarīgākās no tām bija Jelgavas padome, kuru vadīja vēlākais neatkarīgās Latvijas sūtnis un senators Fricis [Fridrichs] Vesmanis, un Valkas padome, kur darbojās maziņš un vēlākais Rīgas pilsētas galvas biedrs Teodors Līventāls.

Šinīs pašās novembra sākuma dienās legalizējās LSDSP. Noīrējām partijas biroja telpas Elizabetes ielā 16, dz. 6 [tagad Kirova iela]. Tur novietojām Centrālās un Rīgas komitejas, kā arī LSD Jaunatnes savienības biroju. Sākot ar 21. novembri, tur atradās arī mūsu laikraksta "Sociāldemokrāts" redakcija un ekspedīcija. Mūsu rīcībā bija viss nama trešais stāvs. Atceros, ka pirmajā istabā, kur ienāca apmeklētāji, bija partijas sekretāra birojs. Šinī istabā strādāju līdz 28. decembrim, organizējot partijas atjaunošanu Rīgā un visos Latvijas novados.

Tas bija drudžains, darba un nenoteiktības pilns laiks. Strādāt nācās no agra rīta līdz vēlai naktij. Vakaros bija jāpiedalās un jārunā bieži ļoti nemierīgās sēdēs un sapulcēs. Man bija jāuzņēma provinces pilsētu delegāti, kas nāca, lai nodibinātu sakarus ar partijas centru. Dažkārt provincieši iebrāuca zirgu vilktos ratos, jo dzelzceļš ne visur bija sasniedzams. Atceros, piemēram, ka šāda delegācija atbrāuca no samērā tālajiem Talsiem. No Smiltenes ieradās mans

ģimnazijas biedrs. virsleitnants Pēteris Krievs. kas tikko bija ievēlēts par Smiltenes organizācijas priekšsēdi. Savu līdzdarbību partijai pieteikt atnāca arī vecās studentu biedrības "Zemgalijas" pārstāvji, ar vēlāko Rīgas pilsētas būvvaldes vadītāju Jāni Jagaru priekšgalā. Atgriezās arī pirmie emigranti no Vācijas. To vidū bija Roberts Ivanovs, vēlākais Latvijas valsts kontrolieris, kas pārbrauca no Diseldorfas. Viņu nosūtīju partijas darbā uz Liepāju, kas tolaik bija politiski ļoti svarīgs centrs. No komunistiskās Krievijas arī sāka atgriezties veci sociāldemokrātu darbinieki. Viņu skaitā bija būvstrādnieks un vēlākais arod kustības vadītājs Andrejs Veckalns, kas jau bija paguvis iepazīties ar padomju cietumu Maskavā. No Krievijas pārbrauca arī vecs partijas darbinieks un legālo sociāldemokrātisko laikrakstu redaktors pirmskaņa gados, Jūlijs Celms, vēlākais Saeimas deputāts.

Bija arī mazāk vēlami apmeklētāji. Rīgā bija atgriezies agrākais Rīgas strādnieku deputātu padomes priekšsēdis R. Endrups. Viņš ieradās, lai ievadītu sarunas par sadarbību Rīgas padomes atjaunošanā. Lielinieku partija piedāvāja mums divi vietas Izpildu komitejā, ko mēs noraidījām. Atceros, ka iznācis no apspriedes. Endrups man teica : "Žēl, ka mēs nemaz vairs nevaram sarunāties!" Jā, tā tas bija, sadarbība vairs nebija iespējama.

13. novembrī vācu 8. armijas kareivju padomju kongress Rīgā bija izteicis vēlēšanos, lai vācu jaunā valdība Berlīnē ieceltu par ģenerālpilnvaroto Baltijas valstīs SPD pārstāvi Augustu Vinnigu, kas kopš oktobra beigām uzturējās Rīgā un Tallinā. Viņš ļoti vēlējās šo amatu un griezās arī pie Fr. Mendera ar lūgumu, lai mūsu partija viņa kandidatūru atbalstītu. Partijas Centrālkomiteja atzina, ka šāds pilnvarotais steidzīgi vajadzīgs, un, ievērojot Vinniga doto solījumu, ka viņš sadarbosies ar mūsu partiju, deva savu

piekrišanu. 14. novembrī Vācijas ārlietu ministrija telegrāfiski apstiprināja Vinniga iecelšanu. Jau 15. novembrī viņš lika atbrīvot 370 latviešus, kas atradās apcietinājumā par pretestību vācu okupācijas varai. Cenzūru atcēla. politiskās partijas legalizēja un atjaunoja sapulču brīvību.

Vācu revolūcija bija devusi Latvijai politisko brīvību un atbrīvojusi ceļu Latvijas neatkarības īstenošanai, kas tagad kļuva par tuvāko dienu uzdevumu.

Berlīnē valsts vara atradās revolūcionāras valdības rokās, kas saucās "Rat der Volksbeauftragten" [Tautas pilnvaroto padome]. Tā bija sociāldemokrātiska valdība, kas sastāvēja no 3 vairākuma sociāldemokrātiem [SPD] un 3 neatkarīgajiem sociāldemokrātiem [USDP]. Pēdējo skaitā bija mūsu draugs, kas divi gadus bija vācu Reichstāgā aizstāvējis latviešu tautas prasības - Hugo Hāze.

Tas deva labas cerības nākotnei. Novembrī un decembra pirmajā pusē mēs orientējāmies uz Berlīnes revolūcionāro valdību, būdami pārliecināti, ka tā atbalstīs neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas valsts veidošanos. Mēs, latviešu sociāldemokrāti, gribējām būt jaunās, demokrātiskās Vācijas draugi un cerējām, ka vācu armijas revolūcionārās padomes sniegs mums militāro aizsardzību pirmajos mēnešos. Vācu revolūcija bija mums atnesusi brīvību, un mēs gaidījām tās atbalstu arī nākotnē.

TAUTAS PADOMES NODIBINĀŠANA

Pēc vācu revolūcijas izcelšanās ceļš bija atbrīvots neatkarīgās un demokrātiskās Latvijas proklamēšanai. Lai to īstenotu, latviešu demokrātisko partiju sadarbības centram - Demokrātiskajam blokam - bija jārada pagaidu valsts orgāns, priekšparlaments, kas būtu tiesīgs proklamēt jauno valsti.

Proklamēšana aizkavējās apmēram nedēļu, jo līdzās Demokratiskajam blokam, neatkarības proklamēšanas tiesības pieprasīja sev arī Latvijas pagaidu Nacionālās padomes pārstāvji, kas 1918. gada vasarā un rudenī bija no Krievijas atgriezušies Latvijā. Šī padome galvenokārt pārstāvēja latviešu bēgļu organizācijas Krievijā, ko 1918. gadā padomju vara bija likvidējusi. Polītiskā ziņā padomei bija pilsonisks raksturs, jo tanī neietilpa sociāldemokrati. Ievērojot šādu nacionālās padomes nepilnīgo un vienpusīgo sastāvu, Demokratiskais bloks noraidīja padomes pretenzijas proklamēt Latvijas valsti. Mūsu kopīgais viedoklis bija: neatkarīgā un demokratiskā Latvija ir jāproklamē politisko partiju pārstāvjiem, kas 1917. gada brīvajās vēlēšanās bija guvuši latviešu tautas uzticību. Šīs partijas bija apvienotas Demokratiskajā blokā, un tāpēc tām bija tiesības rīkoties.

Jāatzīmē, ka vairāki nacionālās padomes konservatīvie locekļi izteicās arī pret sadarbību ar sociāldemokrātiem. Šādu reakcionāru viedokli toreiz noteikti noraidīja Kārlis Ulmanis, jo ieskatīja, ka bez sociāldemokrātiem Latvijas valsts nav dibināma: tai nepieciešama arī strādnieku līdzdalība un atbalsts. Lai savu viedokli stiprinātu, viņš steidzīgi 12. novembrī sasauca Zemnieku savienības apspriedi Valkā, kas pievienojās Ulmaņa uzskatiem un ievēlēja Zemnieku savienības delegātus dibinājamam priekšparlamentam - Tautas Padomei. Viņa pretinieki bija A. Niedras piekritēji.

Laikā no 9. līdz 17. novembrim notika vairākas apspriedes ar Nacionālās padomes pārstāvjiem. Vienošanās tomēr neizdevās panākt.

Izšķirīgās sarunas notika 17. novembra vakarā. Rīgas Latviešu amatnieku krājkases telpās Suvorova [vēlākā Kr. Barona] ielā 3. Sarunu vadītājs bija zvērinātais advokāts G. Zemgals, Demokratiskā bloka darbinieks. Nacionālo padomi

pārstāvēja advokāti V. Zāmuēls un A. Bergs, kas toreiz neietilpa nevienā partijā. No Demokratiskā bloka puses sarunās piedalījās astoņu latviešu partiju vadītāji. Viņi ieteica Nacionālās padomes vīriem iestāties kādā no partijām un piekrist, ka šo partiju pārstāvji proklamē Latvijas valsti. Kad abi Nacionālās padomes pārstāvji šo priekšlikumu noraidīja, Demokratiskais bloks paziņoja, ka tālākas sarunas nav iespējamas un tās pārtrauca.

Tā nekāda Demokratiskā bloka un Nacionālās padomes apvienošanās nenotika. Jānožēlo, ka vairākos memuāros un rakstos apgalvots pretējais.

Es uz šo apspriedi ieradās novakarē, tieši no pirmās lielās Rīgas strādnieku sapulces, ko LSDSP bija sasaukusi vēsturiskajās bijušā "Jaunā teātra" telpās, Romanova [Lāčplēša] ielā 25. Tur četri mūsu runātāji - P. Kalniņš, J. Celms, Fr. Menders un es skaidrojām, kāpēc latviešu strādniekiem jānostājas par neatkarīgas un demokratisks Latvijas republikas dibināšanu. Mums oponenta lielinieku Centrālkomitejas pārstāvis Jānis Krūmiņš-Pilāts [1894-1938], kas aizstāvēja palikšanu lielinieckajā Krievijā. Pēc karstām un vētrainām debatēm lielā sapulce tomēr nostājās mūsu pusē un pieņēma rezolūcijas, prasot "patstāvīgu un neitrālu valsti, demokratisku republiku demokratiskā tautu savienībā". Sapulce arī atzina, ka jārada Latvijas Tautas padome. Bez tam nosūtīja telegrammu uz Kastaņolu J. Rainim, "sāpju un cīņu dzejniekam", aicinot viņu atgriezties dzimtenē.

Kad Zāmuēls un Bergs bija atstājuši Demokratiskā bloka apspriedes telpas, tur notika bloka paplašināta sanāksme, piedaloties astoņu latviešu partiju pārstāvjiem. Šo svarīgo sēdi vadīja M. Skujenieks, un tā ap plkst. 22 nolēma konstituēties kā Latvijas Tautas Padome, uzņemoties priekšparlamenta funkcijas un pārņemot valsts varu Latvijā

savās rokās. Tautas Padomes sastāvā sociālistiem, centra partijām un Zemnieku savienībai piešķīra katrai vienu trešdaļu vietu. Pieņēma arī "polītisku platformu", deklarējot Latviju par demokrātisku republiku, nosakot drīzas Satversmes Sapulces vēlēšanas un prasot, lai vācu armija atstāj Latvijas teritoriju.

Par Tautas Padomes priekšsēdi ievēlēja Jelgavas advokātu un kādreizējo Krievijas valsts domnieku Jāni Čaksti, toreiz 59 gadus vecu politiķi, kas pārstāvēja Zemnieku savienību. Par vicepriekšsēžiem izraudzīja M. Skujenieku kā sociāldemokrātu un G. Zemgali kā radikāldemokrātu pārstāvi. Tautas Padomes priekšsēdim pagaidām bija arī valsts galvas pienākumi.

Pagaidu valdību sastādīt uzdeva K. Ulmanim, kas tajā laikā bija pats aktīvākais pilsoniskais politiķis. Viņš ļoti vēlējās, lai valdībā būtu pārstāvētas visas latviešu partijas un aicināja piedalīties arī sociāldemokratu. Viņš ieskatīja, ka valsts dibināšanas grūtajos apstākļos visām partijām, kas nodibināja Latvijas valsti, nepieciešams kopīgi sadarboties arī valdībā. Viņš atzina, ka sociāldemokrātu līdzdalība valdībā stiprinātu jaunās valsts stāvokli strādnieku masās un palīdzētu tai atvairīt lielinieku sagaidāmos uzbrukumus. Ulmanis toreiz vispār sociāldemokratijas lomu vērtēja augstu, ko lielā mērā bija stiprinājusi viņa ciešā sadarbība ar sociāldemokrātiem Demokratiskajā blokā. Arī pārējās pilsoņu partijas prasīja sociāldemokrātu piedalīšanos Pagaidu valdībā.

LSDSP Centrālkomiteja bija ar mieru to darīt, ja pilsoniskās partijas piekristu politiska kabineta radīšanai, kuŗā ieietu 3 sociāldemokrāti un 3 pilsoņi, šim kabinetam tad būtu pakļautas visas valdības ministrijas. Mūsu vēlēšanās bija, lai valdību sastādītu no sociāldemokrātu un pilsoņu pārstāvjiem vienādā skaitā. Šo priekšlikumu pārējās partijas

noraidīja. LSDSP nevēlējās piedalīties valdībā tikai ar dažiem ministriem, uzņemoties atbildību par valdības pilsoniskā vairākuma lēmumiem. Šo iemeslu dēļ sociāldemokrāti Pagaidu valdībā nepiedalījās, un tā sastādījās vienīgi no pilsonisko partiju pārstāvjiem. Mēs tomēr nolēmām atbalstīt Latvijas Pagaidu valdību, ciktāl tā rīkotos demokrātiskā garā.

Sociāldemokrātu nostāju noteica taktiski motīvi. Mēs atradāmies asā un ļoti grūtā cīņā ar komunistiem strādnieku masās. Tās, vēl neizbaudījušas padomju diktatūru un terroru, bija savā vairumā lielinieciiski noskaņotas un gaidīja glābiņu no Sarkanā strēlnieku ierašanās Latvijā. Mēs ieskatījām, ka lieliniekiem būtu viegli savā aģitācijā pret sociāldemokratiju iztēlot to par pilsonības piedēkli, ja LSDSP pārstāvji ieietu valdībā kopā ar pilsoniskajiem ministriem mazā skaitā un bez politiskās ietekmes pret vairākumu. Sadarbība ar pilsonību revolūcijas sabangotajos apstākļos bija nepopulāra lieta strādnieku masās, arī pie tiem, kas stāvēja par neatkarīgu Latvijas valsti. Daudzi norādīja kā paraugu uz Vācijas jauno revolucionāro valdību, kuŗa bija sastādīta bez pilsoņiem, vienīgi no abām sociāldemokratiskajām partijām. Mēs negribējām zaudēt savu ietekmi masās un tādā kārtā vājināt LSDSP iespēju popularizēt Latvijas neatkarības ideju.

Neapšaubāmi, ka šiem apsvērumiem bija nopietns pamats 1918. gada revolucionārajā situācijā, un sociāldemokrātiem bija grūti iestāties koalīcijas valdībā ar pilsoniskajām partijām. Tagad, vairāk kā sešdesmit gadus vēlāk, vērtējot notikumus vēsturiskā skatījumā. Jāšaubās par toreizējās sociāldemokrātu taktikas pareizību. Lielinieki tik un tā vērsa savus niknos uzbrukumus pret "Ulmaņa un Kalniņa valdību", nepiegiežot nekādu vērību tam, ka LSDSP piedalījās tikai Tautas Padomē, bet nepiedalījās Pagaidu valdībā. Radikālizētās un dezorientētās strādnieku

masas tik un tā 1918. gadā decembrī un 1919. gada pirmajos mēnešos uz laiku pievērsās lieliniekiem.

Principiāli nebija lielas starpības būt Tautas Padomē un nebūt Pagaidu valdībā. Lieta grozījās ap jautājumu - būt par vai pret neatkarīgo Latvijas valsti. Sociāldemokrati bija ļoti aktīvi strādājuši, lai neatkarību sagatavotu un nodibinātu Tautas Padomi, kur viņu pārstāvji ieņēma trešo daļu. Tam apstāklim, ka LSDSP izšķīrās par Latvijas neatkarību un piedalījās Tautas Padomē, bija ļoti liela politiska un morāla nozīme. Tas rādīja, ka jaunā valsts ir visu demokrātisko latviešu republika, un nav tikai liberālās pilsonības un zemnieku valsts. Ne par velti K. Ulmanis savās 1938. gada rakstītās atmiņās uzsvēra: "Sociāldemokrati bija vajadzīgi, lai radītu valsts proklamēšanai plašu pamatu, kas bija sevišķi svarīgi uz ārpusi". Sociāldemokrātu līdzdalība sniedza jaunajai Latvijas valstij atbalstu rietumu sociāldemokrātu aprindās, kam bija ievērojama loma. Kad 1919. gada pavasarī latviešu strādnieku un toreizējo lauku bezzemnieku masas bija vīlušās komunistu solījumos, tās atrada ceļu atpakaļ pie Latvijas valsts tāpēc, ka tās uzticējās sociāldemokrātiem, kā to pierādīja LSDSP spožie panākumi 1920. gada Satversmes Sapulces vēlēšanās.

Lai būtu kā būdams, ar vai bez piedalīšanās Pagaidu valdībā. Latvijas sociāldemokratija bija savu vēsturisko pienākumu pildījusi, sasaistot latviešu strādniecību ar Latvijas valsti no tās pastāvēšanas pirmās dienas.

LIELAIS 1918. GADA 18. NOVEMBRIS

18. novembra rītā devos, kā parasti, uz partijas biroju, lai kārtotu daudzās organizatoriskās lietas, šinī pašā laikā mūsu dzīvoklī Kr. Barona ielā 31 pulcējās trīs mūsu frakcijas pārstāvji - Fr. Menders, P. un K. Kalniņi, lai izstrādātu

partijas deklarāciju. To P. Kalniņam, kā toreizējam partijas priekšsēdim bija jānolasa valsts proklamēšanas aktā pēcpusdienā.

Biju pārsteigts, kad pēc vairākām stundām, atgriežoties dzīvoklī, tur atskanēja diskusijas, kas tika izteiktas skaļā balsī. Par ko tad būtu vēl jāstrīdas?

Izrādījās, ka priekšpusdienā pie mana tēva no Liepājas bija ieradies zvērināts advokāts Ansis Buševics. Pirms pāris dienām viņš bija ticis atbrīvots no kādas vācu koncentrācijas nometnes Polijā. Buševics bija viens no LSDSP dibinātājiem un 1905. gada revolūcijas vadītājiem, tātad vīrs ar lielu vārdu Latvijas sociāldemokrātijā. Tāpēc deklarācijas izstrādātāji bija viņu tūlīt pieaicinājuši piedalīties šī svarīgā dokumenta izveidē. Lasot deklarācijas uzmetumu. Buševics bijis ļoti pārsteigts, dzirdot neatkarības prasības. Viņš tikpat kā neko vēl nezināja, kas bija noticis Latvijā 1917. un 1918. gadā. Arī par apstākļiem Padomju Krievijā viņš bija trūcīgi informēts. Buševicam nācās pēkšņi taisīt lēcienu no pirmskaņa politiskās domas uz neatkarīgās valsts proklamēšanu. Viņam tas šķita nepārdomāts solis. Viņš šaubījās par neatkarīgās Latvijas pastāvēšanas iespēju, sevišķi ievērojot mūsu rūpniecības atkarību no Krievijas tirgiem. Buševics tomēr rosīgi piedalījās pašas deklarācijas izstrādāšanā. Cik atceros, dažu kreisāku vārdu tur šis vecais piektgadnieks ierakstīja. Tomēr, kad viņam piedāvājām piedalīties proklamēšanas aktā kā vienam no sociāldemokrātu pārstāvjiem, viņš atteicās.

Šinī ziņā viņš darīja to pašu, ko toreiz izdarīja vēlākais Zemnieku savienības līderis Ādolfs Klīve. Arī viņš noraidīja piedalīšanos proklamēšanas aktā. Kādi Klīvem toreiz bija motīvi, par to viņš pirmoreiz atklātībai pastāstīja piecdesmit gadus vēlāk, apgalvodams, ka viņš bijis Demokratiskā bloka politisks pretinieks, neatzinis Tautas Padomes dibināšanu par

vajadzīgu, jo valsts vara it kā esot pienākusies Latviešu Pagaidu Nacionālajai padomei. Savādi, ka visu Latvijas neatkarības laiku Klīve nekad par to neizteicās, un tikai sava mūža beigās nāca klajā ar nepamatotiem uzbrukumiem Latvijas dibinātājiem. Dažas dienas vēlāk Klīve taisīja politisku kūleni, un kā Zemnieku savienības pārstāvis piedalījās Tautas Padomes sēdē.

Latviešu sabiedrībai 18. novembrī par šīm personīgajām nostājām nebija nekādas intereses. Vēsturiskā lūzuma dienā tie bija nenozīmīgi sīkumi. Turklāt vairums vispār nepazina ne Buševicu, ne Klīvi.

Starplaikā bija veikti priekšdarbi proklamēšanas akta sarīkošanai. Aktam bija jānotiek vēlākā Nacionālā teātra telpās. Var jautāt, kāpēc tieši tur? Tāpēc, ka 18. novembrī visas citas piemērotas telpas bija vācu okupācijas varas rokās. Tā tas bija ar pili, bruņinieku namu un vēlāko operu.

Proklamēšanas akts notika bez kādas atļaujas meklēšanas no okupācijas varas. Tas bija demokrātisko latviešu partiju revolucionārs akts. Tā kā mums toreiz nebija nekāda bruņota spēka akta apsardzībai, un par okupācijas varas rīcību nevarēja neko noteiktu zināt, tad P. Kalniņš un J. Celms aizgāja uz vēlāko Rīgas apgabaltiesu, kur atradās vācu Kareivju padome, un paziņoja šai revolucionārās varas iestādei, ka plkst. 16 vakarā notiks Latvijas brīvvalsts proklamēšana. Viņi lūdza padomes eventuālu aizsardzību, ja okupācijas vara gribētu tam pretoties. Iztulkot šo soli kā atbalsta meklēšanu pie okupācijas varas, kā to bieži mēģina iegāvēt komunisti savos rakstos, nav nekāda pamata. Vācu Kareivju padome taču bija revolūcijas orgāns, kas radās kā pretspēks okupācijas varai.

Ap plkst. 16 sākām pulcēties teātrī. Diena bija mākoņaina un tumša. Teātrī salasījāmies aiz skatuves, aktieru telpās. Bijām 38 Tautas Padomes locekļi, kas pārstāvēja 8

latviešu demokrātiskās partijas. Patiesībā locekļu skaitam bija jābūt lielākam, bet partijas nebija paspējušas informēt dažus savus darbiniekus, kas dzīvoja provincē. Mūsu partiju proklamēšanas aktā pārstāvēja astoņi darbinieki - Pauls Kalniņš, Fricis Menders, Andrejs Petrevics, Margērs Skujenieks, Jūlijs Celms, Kārlis Kurševics, Klāra Kalniņa un Brūno Kalniņš. Ar šiem vīriem un vienu sievieti sociāldemokrāti piedalījās vēsturiskajā neatkarības aktā.

Šo 38 valsts dibinātāju skaitā bija tikai viena sieviete - Klāra Kalniņa. Viņu skaitā nebija neviena garīdznieka. Neviena baznīca 18. novembra vakarā neaizlūdza par jauno Latvijas valsti. Starp dibinātājiem nebija neviena virsnieka, jo viņi partiju darbā nepiedalījās. Latvijas dibinātājos nebija arī korporeļu. Tautas Padomes prezidijā (Čakste, Zengals, Skujenieks, Bite) nebija neviena bet Pagaidu valdībā tikai viens korporelis (Meierovics), un viņš toreiz atradās Londonā. Tāpat arī latviešu partiju vadītāji un viņu runātāji Latvijas proklamēšanas aktā (Nonācs, Pauls Kalniņš, Golts, Paeglis, Kēniņš, Skubikis, Zālītis) nepiederēja korporācijām.

Valsts dibinātāju vidū vecu un piedzīvojušu politiku nebija daudz. Pilsonisko partiju darbinieki vairumā savas politiskās gaitas bija sākuši pirms nepilniem diviem gadiem, kad 1917. gada revolūcijas laikā nodibinājās viņu partijas. Bija daži izņēmumi, kā M. Valters, K. Ulmanis, G. Zengals. No kādreizējiem Krievijas Valsts Domes deputātiem klāt bija tikai advokāts Jānis Zālītis. Sakaru ar Latgali trūka, un no turienes aktā bija ieradies tikai kāds bijušais virsnieks Kambala.

Toties sociāldemokrāti bija piedzīvojuši politiķi, kas LSDSP darbojās jau vairāk nekā 15 gadus. Viņi bija aktīvi cīnījušies 1905. gada revolūcijā, rediģējuši politiskus laikrakstus, sēdējuši cara cietumos un emigrācijā iepazinušies ar rietumu demokrātiju politisko dzīvi. Ar

saviem 19 gadiem biju jaunākais viņu vidū, bet tomēr varēju atsaukties jau uz pieciem gadiem partijas darbā.

Šie 38 Tautas Padomes locekļi, kas bija mūsu neatkarīgās valsts tēvi, bija jauni cilvēki, kuŗu vairākuma vecums bija ap 30-35 gadi. Piemēram, Andrejam Petrevicam toreiz bija ap 35 gadi, Fricim Menderam 33, Marģers Skujenieks un Kristaps Eliass bija 32 gadi veci. Tikai nedaudzi bija jau pārsnieguši 40 gadu robežu: 18. novembrī vecākais bija Gustavs Zemgals ar 47 gadiem, bet Paulam Kalniņam bija 46 gadi, Miķelim Valteram, Klārai Kalniņai, Atim Ķēniņam un Jānim Zālītim bija 44, bet Kārlim Ulmanim 41 gads. Neviens no valsts proklamētājiem nebija sasniedzis 50 gadus!

Kad pulcējāmies teātra namā aiz skatuves, bija jūtama pacilātība un vēsturiskā brīža atbildības sajūta. Gustavs Zemgals, kuŗam bija uzdots vadīt proklamēšanas aktu, jo Jānis Čakste, kas dzīvoja savās lauku mājās Zemgalē, nebija ieradies, bija jūtami satraukts. Atceros, ka Valters mūs atkārtoti uzmodināja: "Kungi, stipriniet mūsu prezidentu!" Pats Valters vēsturiskajā situācijā bija pilnīgi iedzīvojis, un jutās kā zivs ūdenī. Novēroju un dzirdēju arī, ka viņš klusi piegāja pie manas mātes, noskūpstīja tās roku un teica: "Šinī brīdī arī mums būtu jāpārvelk svītra vecam naidam un jāizlīgst". Māte tam piekrita, un tā izbeidzās kāds personīgs konflikts, kas bija izcēlies politiskās diskusijās 1904. gadā, kad viņi abi dzīvoja emigrācijā Cīrihē.

Ap plkst. 16 devāmies gājienā pa divi uz teātra apakšstāva gaiteni un tad pa vienam no partera vidējām durvīm iekšā zālē un augšā uz skatuves, kur bija novietoti krēsli trīs rindās. Skatuves vidū bija ziediem klāts galds Tautas Padomes prezidijam. Publika mūs apsveica aplausiem.

Kas bija šie cilvēki, kas pildīja teātra zāli un trīs

balkonus? Tie bija astoņu partiju aktīvie darbinieki un latviešu inteliģenti ar ģimenēm. Tur redzējām daudzus latviešu ārstus, advokātus, skolotājus, agronomus, rakstniekus, māksliniekus, žurnālistus, kultūras darbiniekus, virsniekus un studentus. Maz bija strādnieku, jo proklamēšana notika darba dienā. Viss risinājās lielā steigā, un mums nebija laika un iespējas ziņu par proklamēšanas aktu paust darba vietās.

Vērojot vienīgo fotogrāfiju, kāda vispār uzņemta atklāšanas aktā, jāpaskaidro, ka tā attēlo akta nobeigumu. Tautas Padomes locekļi un publika, piecēlusies kājās, dzied valsts himnu. Šī fotogrāfija rāda skatuvi pilnu cilvēkiem, kuŗu skaits ir vismaz divi reizes lielāks par Tautas Padomes locekļu skaitu. No kurienes tie bija saradušies? Tas bija Reitera koris, kuŗu Tautas Padomes prezidijs bija aicinājis ierasties, lai valsts himna skanētu vareni un iespaidīgi. Toreiz tiklab Tautas Padomes locekļi, kā arī publika daļēji vēl nepārvaldīja himnu, un dibinātāju vairums jau arī nebija nekādi spēcīgie dziedātāji.

Aktu atklāja G. Zemgals, tad sekretārs, zvērinātais advokāts E. Bite nolasīja dienu iepriekš pieņemto valsts proklamēšanas aktu un Tautas Padomes politisko platformu. Priekšsēdis Zemgals tad paziņoja, ka suverēnā vara Latvijā pārgājusi Tautas Padomes rokās. Pēc tam ministru prezidents K. Ulmanis nolasīja pirmo Latvijas Pagaidu valdības deklarāciju un solīja "nekavējoties īstenot demokratiskas reformas".

Tad sekoja astoņu politisko partiju frakciju deklarācijas. Kā pirmais runāja redaktors O. Nonācs Zemnieku savienības vārdā, tad kā nākamais Dr. Pauls Kalniņš nolasīja LSDSP deklarāciju. Pēc abu lielo partiju deklarācijām uzstājās mazāko partiju pārstāvji: grāmatu izdevējs D. Golts [demokrati], bijušais valsts domnieks J.

Zālītis [radikāldemokrati], inženieris E. Skubiķis [revolucionārie sociālisti], rakstnieks A. Ķēniņš [nacionāldemokrati], advokāts E. Strautnieks [republikāņi] un inženieris S. Paegle [Neatkarības partija].

Šeit jāatzīmē, ka no šīm astoņām partijām tikai LSDSP un Zemnieku savienība pastāvēja visu Latvijas demokrātisko posmu, un LSDSP turpināja darboties arī trimdā pēc Otrā pasaules kara. Turpretī pārējās sešas partijas jau pēc dažiem gadiem vai nu pilnīgi izbeidza savu darbību, vai arī, apvienodamās, radīja pamatus jaunai partijai, kā piemēram, liberālajam Demokratiskajam centram. No proklamēšanas akta runātājiem tikai P. Kalniņš, A. Ķēniņš un O. Nonācs palika mūsu politiskās dzīves priekšgalā. J. Zālītis nomira jau 1919. gadā, bet Golts, Strautnieks, Paegle un Skubiķis no aktīvās politikas aizgāja. Skubiķis gan 1919. gadā pārgāja pie sociāldemokrātiem un no 1919. -1922. gadam bija Satversmes Sapulces deputāts.

Visas šīs deklarācijas tika nolasītas. Tās nebija runas, un frakciju pārstāvju vairums nebija nekādi izcili runātāji. Tāpēc publika tās uzņēma ar pieklājīgiem aplausiem, bet nekādu jūsmīgu ovāciju nebija. Runātājus nepārtrauca aplausiem. Tie atskanēja tikai tad, kad P. Kalniņš nolasīja dažus skarbus vārdus, vērstus pret vācu okupācijas pārvaldi, un prasīja tās tūlītēju likvidāciju. Raksturīgi, ka ne valdība, ne partiju runātāji neko neteica par Padomju Krieviju un latviešu komunistu naidīgo nostāju pret neatkarību. Krievijas stāja vēl nebija zināma un, liekas, runātāji nevēlējās pagaidām aizmirst šo jaunajai valstij bīstamo spēku.

LSDSP deklarācija izteica atbalstu Latvijas neatkarībai, bet par partijas gala mērķi apzīmēja "sociālistisku republiku brīvu tautu Tautu savienībā". Ar šiem vārdiem bija domāts, ka neatkarīgajai Latvijai nākotnē jāklūst nevien par politiski demokrātisku valsti, bet arī jārealizē sociālās

taisnības un vienlīdzības idejas. Līdzīgas prasības toreiz bija atrodamas visu sociāldemokrātu partiju programmās vecajās Eiropas valstīs. Vēlākos gados šīs prasības tika daļēji īstenotas. Sevišķi reformistiskajā Zviedrijā. Tā toreiz mūsu viedokli saprata Pagaidu valdība un pilsoniskās partijas. Neviena no tām nekritizēja sociāldemokrātu viedokli. To nedarīja arī pilsoniskā prese 1918. gadā. Tikai vēlākos gados un arī trimdā mūsu deklarāciju dažkārt izmantoja politiskā polemikā, lai nepatiesi apgalvotu, it kā LSDSP nemaz neesot stāvējusi par Latvijas neatkarību. Šie kritiķi aizmirst, ka neatkarīgai Latvijai nebūtu mūžīgi jābūt vienīgi pilsoniskai vai konservatīvai, bet ka tā varētu būt arī sociāldemokratiska, ja latviešu tauta tā vēlētos.

Ap plkst. 20 proklamēšanas akts bija nobeigts, un dalībnieki izklīda. Pagaidu valdība un Tautas Padome tūlīt izdeva uzsaukumu tautai, ziņojot par jaunās valsts nodibināšanos, bet K. Ulmanis un G. Zemgals vēl tanī pašā vakarā apmeklēja republikāniskās Vācijas ģenerālpilnvarnieku A. Vinningu un informēja viņu oficiāli par Latvijas valsts proklamēšanu.

Tā klusi un neziņā par to, ko tuvākās nedējas nesis jaunajai valstij, izskanēja Latvijas lielākā diena. Un tomēr ar Raiņa vārdiem varējām teikt:

Vienā tumšā vakarā

Sarkanbalta debess mirdz - .

Sarkanbaltās debesīs

Atviz trejas zelta zvaigznes.